

ONGESCHREVEN RECHTSGRENZEN

Ongeschreven rechtsgrenzen

Verbod van rechtsregelontduiking,
fraus omnia corrumpit en verbod
van (rechts)misbruik

Matthias MEIRLAEN

 INTERSENTIA

Antwerpen – Gent – Cambridge

Ongeschreven rechtsgrenzen. Verbod van rechtsregelontduiking, *fraus omnia corrumpit* en verbod van (rechts)misbruik
Matthias Meirlaen

© 2022 Lefebvre Sarrut Belgium NV
Hoogstraat 139/6 – 1000 Brussel

ISBN 978-94-000-1481-7
D/2022/7849/47
NUR 820
Gedrukt in de Europese Unie

Verantwoordelijke uitgever: Paul-Etienne Pimont, Lefebvre Sarrut Belgium NV
Lay-out: Crius Group, Hulshout
Omslagontwerp: Danny Juchtmans / www.dsigngraphics.be
Cover: Regine Dhaene – Blurring the lines

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kunnen noch de auteurs noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

Dit boek is eveneens digitaal beschikbaar op www.stradalex.com en www.jurisquare.be.

“Tout prévoir, est un but qu’il est impossible d’atteindre”
LOCRÉ, *Législation civile, commerciale et criminelle*, 1836, 155, nr. 8.

VOORWOORD

Het verbod van wetsontduiking, het verbod van rechtsmisbruik en *fraus omnia corrumpit* intrigeren niet alleen dr. Matthias Meirlaen maar vele rechtswetenschappers, jong en oud. Gelukkig is het (nog) niet verboden om vanuit diverse perspectieven verschillende proefschriften over eenzelfde thema, elk met een eigen verteltrant, te schrijven. Door hun bijzonder hoge abstractiegraad zijn die beginselen immers niet zomaar met twee handen en één hoofd te vatten. Dit proefschrift was niet het eerste over de drie bestudeerde beginselen, en het zal evenmin het laatste zijn.

De drie algemene rechtsbeginselen die het voorwerp van deze studie vormen, zijn niet te grijpen zonder feiten, zonder concrete gevallen. Die vaststelling bracht de auteur van dit werk ertoe te vertrekken van de veelzijdige werkelijkheid die in de rechtspraak van het Hof van Cassatie met betrekking tot die beginselen is aan te treffen. De abstracte beginselen komen daarmee tot leven, wat duidelijk een meerwaarde van deze thesis is.

Eerst gaat dr. Meirlaen op systematische wijze de inhoud van elk beginsel na. Telkens passeren de diverse benaderingswijzen, de toepassingsvoorwaarden en de rechtsgevolgen van elk beginsel de revue. Dr. Meirlaen was evenwel niet zozeer gebeten om de inhoud van elk beginsel geïsoleerd te bestuderen. Hij wilde veeleer begrijpen hoe de drie beginselen zich tegenover elkaar verhouden en, belangrijker, hoe zij zich met hun drieën verhouden ten aanzien van de vele (wettelijke) regels van het objectief recht.

Zijn onderzoek resulteerde in een resem van stellingen die hij op het einde van het werk, met kruisverwijzingen, heeft gebundeld, wat zowel toekomstige onderzoekers als praktijkjuristen gemakkelijker moet toelaten om ze af te toetsen ten opzichte van de stellingen die anderen al hebben ingenomen.

De basisstelling van dr. Meirlaen dat de beginselen niet meer (en niet minder) dan technieken zijn om regels van het objectieve recht te interpreteren, zal beslist wat pennen of toetsenborden in beweging brengen. Om te bepalen of een geval al dan niet onder een bepaalde wettelijke regel moet vallen, schuift dr. Meirlaen de soortgelijkheid van situaties als criterium naar voren. Zo legt hij het onderscheid tussen wetsontwijking en wetsontduiking in “*de mate waarin de door het rechts-subject gecreëerde situatie overeenstemt, dan wel verschilt van de situatie die de rechtsregel beoogt te regelen*”.

De lakmoesproef ligt dan in de wijze waarop die overeenstemming of dat verschil tussen situaties kan worden bepaald. Hoewel de auteur in dit proefschrift

vele heilige huisjes wil doen sneuvelen, ziet hij toch een heilige graal in het achterhalen van de bedoeling van de wetgever. Die bedoeling van de wetgever moet dienen om de “letter van de wet” te overstijgen en zo de werkelijke draagwijdte van een wettelijke regel te bepalen, en daarbij kunnen de drie bestudeerde beginselen die belangrijke waarden in onze samenleving juridisch vormgeven, nuttige dienst leveren, aldus Matthias Meirlaen. Anderen zullen dat sterke geloof in de bedoeling van de wetgever wellicht niet helemaal delen, in de lijn van wat bijvoorbeeld wijlen Scalia een paar decennia geleden schreef: “*Words do have a limited range of meaning, and no interpretation that goes beyond that range is permissible*” (*A Matter of Interpretation. Federal Courts and the Law. An essay by Antonin Scalia*, New Jersey, Princeton University Press, 1997, 24). Het mooie aan een proefschrift is evenwel dat het geen debat wil afsluiten, maar integendeel een proef is die het debat opnieuw in gang wil zetten, *in casu* over drie belangrijke fundamentele regels van ons rechtssysteem.

Zonder verder de geheimen van de beraadslaging te willen onthullen, sluit ik me ten slotte graag aan bij de volgende woorden van één van de juryleden: “*Aan het proefschrift van Matthias Meirlaen ligt een grote denkinspanning ten grondslag. De doctorandus openbaart zich daarbij als een “juridische vrijdenker”, die zich bereid toont én in staat is om platgetreden paden te verlaten, telkens op zoek naar meer consistentie en onderlinge verbanden. Het leidmotief van de verlichtingsdenkers zoals verwoord door Immanuel Kant, “sapere aude”, durf te denken, heeft de doctorandus zeker ter harte genomen.*”

Veel lees- en denkplezier in deze coronatijden.

Ignace CLAEYS

Hoogleraar

Centrum voor Verbintenissen- en Goederenrecht UGent

DANKWOORD

Geen enkel rechtsonderzoek verloopt rechtlijnig. Het is een zoektocht naar eerlijkheid, logica en consistentie. (Her)lezen, (her)denken en (her)schrijven. Velen ben ik oprecht dankbaar voor de hulp tijdens dit doctoraatsonderzoek.

De passie (of in het Gents: de goesting) voor het verbintenissenrecht heb ik te danken aan mijn promotor Ignace Claeys. Zijn colleges, gespekt met leuke voorbeelden, staan op mijn netvlies gebrand. De door hem aangewakkerde goesting voor het verbintenissenrecht en zijn voortreffelijke begeleiding hebben geleid tot de start, het lange redeneerproces en het eindpunt van dit doctoraatsonderzoek. De praktijkgerichte benadering van het onderzoek, het gebruik van voorbeelden om stellingen te toetsen en te onderbouwen, is een vrucht van Ignace zijn stijl.

Veel andere professoren aan de rechtsfaculteit van de UGent en/of daarbuiten hebben de passie voor het verbintenissenrecht verder aangewakkerd. Voor de tips en de bedenkingen over het doctoraatsonderzoek ben ik dank verschuldigd aan onder meer de professoren Reinhard Steennot, Marc Kruithof, Maarten Dambre, Stefaan Van Crombrugge, Frederik Peeraer en Britt Weyts.

De collega's aan de UGent dank ik voor de leuke pauzes tussen het onderzoeken door. De meerwaarde kan niet worden overdreven van samen iets te eten (al zijn het maar enkele boterhammetjes of taartjes), de ervaringen te delen en samen te sporten. Ook dank ik de collega's voor de hulp en de tips bij het doctoraatsonderzoek zelf. In het bijzonder is het me opgevallen hoe ver de originaliteit en de taallijn van Isabelle Bambust reikt.

Aan mijn vrienden buiten de faculteit en mijn familie in de ruime zin ben ik misschien eerder een excuses verschuldigd. Het uit de doeken doen van de laatste cassatierechtspraak is wellicht niet voor iedereen even interessant. Toch bedankt Lieven, Maxime, Olivier, Levi, Jan, Nathan, Sebastiaan, Thisbe en Aëgir om telkens zo geboeid te luisteren en me te helpen waar nodig! Ook bedank ik mijn familie in de ruime zin voor de veelzijdige hulp (van het brengen van eten tot het leren metsen).

Het volledige doctoraatsonderzoek draag ik ten slotte op aan Anemoon en onze zoon Manu. De onvoorwaardelijke liefde en steun van Anemoon waren onmisbaar voor deze lange rit. Een betere copiloot bestaat niet. De komst van Manu heeft voor de nodige versnellingen van het doctoraatsonderzoek gezorgd en mooie vooruitzichten gecreëerd.

Matthias

25 september 2021

Makkegem (gehucht van Schelderode)

INHOUD

<i>Voorwoord</i>	vii
<i>Dankwoord</i>	ix
Inleiding	1
Probleemstelling.....	5
Onderzoeksvragen.....	17
Structuur.....	18
Afbakening en onderzoeksmethode.....	19
DEEL I.	
VERBOD VAN RECHTSREGELONTDUIKING, <i>FRAUS OMNIA</i>	
<i>CORRUMPIT</i> EN VERBOD VAN RECHTSMISBRUIK.....	
	31
Hoofdstuk 1.	
Verbod van rechtsregelontduiking	
	35
Afdeling 1. Verschillende benaderingen.....	
	40
A. Rechtsregel die het rechtssubject wil omzeilen.....	42
B. Rechtsregel die het rechtssubject wil gebruiken om een andere rechtsregel te omzeilen.....	47
C. Gedraging die het rechtssubject stelt om een rechtsregel te omzeilen... ..	53
D. Benadering vanuit de rechtsregel die het rechtssubject wil omzeilen... ..	62
Afdeling 2. Toepassingsvoorwaarden.....	
	74
A. Gebiedende of verbiedende rechtsregel.....	76
1. Ongeacht de aard van de rechtsregel.....	77
2. Ongeacht de rechtsbron.....	79
B. Ontduikingsgedraging.....	82
1. Rechtshandeling.....	85
2. Schijnhandeling.....	89
3. Materiële handeling.....	103
4. Ontduikingsopzet.....	106
C. Soortgelijke situatie.....	125
1. Rechtsregelontwijking v. rechtsregelontduiking.....	126
2. Elke toepassingsvoorwaarde telt.....	129
3. Geen vaste criteria.....	140

Afdeling 3. Rechtsgevolgen.	153
A. Toepassing van de rechtsregel die het rechtssubject wil ontduiken.	155
B. Eventueel miskenning van de rechtsregel die het rechtssubject wil ontduiken	157
C. Eventueel verfijning van de rechtsregel die uitwerking zou verlenen aan de ontduiking	160
D. Eventueel nietigverklaring van de ontduikingshandeling	163
E. Eventueel niet-tegenwerpelijkheid van ontduikingshandeling	169
F. Eventueel schadeherstel	172

Hoofdstuk 2.

<i>Fraus omnia corrumpit</i>	175
--	-----

Afdeling 1. Verschillende benaderingen	179
A. Niet inroepen van feiten	181
B. Verfijnen van rechtsregel	182
C. Benadering vanuit de rechtsregel die uitwerking dreigt te verlenen aan het bedrog	187

Afdeling 2. Toepassingsvoorwaarden.	188
---	-----

A. Bedrog	189
1. Foutieve gedraging in de vorm van kwaadwilligheid, opzettelijke misleiding en oneerlijkheid	192
2. Bedoeling om te schaden of winst te behalen	199
3. Vormen en kleuren van bedrog	212
B. Rechtsregel dreigt uitwerking te verlenen aan bedrog.	217
1. Niveau van de rechtsregel	217
2. Ongeacht of bedrog gericht is op de toepassing van de rechtsregel.	224
3. Dreiging dat rechtsregel uitwerking verleent aan bedrog	225

Afdeling 3. Rechtsgevolgen.	226
-------------------------------------	-----

A. Verfijnen van de rechtsregel die uitwerking zou verlenen of heeft verleend aan bedrog.	228
1. In welke mate wordt bedrog uitgewist?.	231
2. Uitzonderlijk onrechtstreeks voordeel?	240
3. Wie komt het (buitensporig) voordeel toe?	245
4. Verschillende werking naargelang de verhouding tussen de rechtssubjecten?	251
B. Eventueel schadeherstel	273

Hoofdstuk 3.

Verbod van (rechts)misbruik	277
--	-----

Afdeling 1. Verschillende benaderingen	281
A. Niveau van het subjectief recht	285
1. Subjectief recht	285

2.	Uitoefening van subjectief recht	291
3.	Manifest grensoverschrijdend	293
4.	Rechtsuitoefening matigen of schadeherstel	296
5.	Verbod van rechtsmisbruik als externe correctie	298
B.	Niveau van het objectief recht	301
C.	Benadering vanuit de rechtsregel die uitwerking dreigt te verlenen aan misbruik.	303
1.	Rechtsconsistentie	304
2.	Rechtstheoretische vereenvoudigingen.	311
3.	Te weerleggen kritieken.	314
Afdeling 2.	Toepassingsvoorwaarden.	318
A.	Misbruik	319
1.	Poging tot het gebruik van een rechtsregel in strijd met zijn doelstelling	323
2.	Poging tot het gebruik van een rechtsregel voor een doelstelling die de rechtsregel niet heeft.	333
–	Verbod om een rechtsregel te gebruiken om een ander te schaden	336
–	Verbod om een rechtsregel te gebruiken om een onrecht- matig voordeel te verkrijgen of te behouden.	340
–	Verbod om een rechtsregel te gebruiken bij een dispropor- tioneel nadeel voor een ander	342
–	Verbod om een rechtsregel te gebruiken bij miskennis van het bij een ander opgewekt rechtmatig vertrouwen	348
B.	Rechtsregel dreigt uitwerking te verlenen aan misbruik.	350
1.	Niveau van de rechtsregel	350
2.	Elke rechtsregel.	352
3.	Rechtsregel dreigt uitwerking te verlenen aan misbruik	356
Afdeling 3.	Rechtsgevolgen.	357
A.	Verfijnen van de rechtsregel die uitwerking zou verlenen of heeft verleend aan misbruik.	361
1.	Matigen van de gebruiksmogelijkheden van de rechtsregel	361
2.	Uitsluiten van het gebruik van de rechtsregel	364
3.	Opleggen van het gebruik van de rechtsregel?.	367
(i)	Vrijheid, blijheid.	372
(ii)	Onzekerheid over causaliteit	373
(iii)	Totstandkoming overeenkomst vereist wilsovereen- stemming	375
(iv)	Contractdwang kan inefficiënt zijn.	378
B.	Eventueel schadeherstel	391
Hoofdstuk 4.		
Tussentijds besluit.		
		395

DEEL II.

ONDERLINGE WISSELWERKING TUSSEN VERBOD VAN RECHTSREGELONTDUIKING, <i>FRAUS OMNIA CORRUMPIT</i> EN VERBOD VAN (RECHTS)MISBRUIK.....	399
--	-----

Hoofdstuk 1.

Verbod van rechtsregelontduiking – <i>fraus omnia corrumpit</i>.....	407
---	------------

Afdeling 1. Onderlinge wisselwerking.....	408
---	-----

Afdeling 2. Gelijkenissen of verschillen?.....	411
--	-----

A. Rechtsregelontduiking als <i>fraus</i> ?.....	412
--	-----

1. Rechtsregelontduiking als foutieve gedraging?.....	412
---	-----

2. Beoogt rechtsregelontduiking te schaden of winst te behalen?....	422
---	-----

B. Rechtsregelontduiking zonder <i>fraus</i> ?.....	423
---	-----

Hoofdstuk 2.

Verbod van rechtsregelontduiking – verbod van (rechts)misbruik.....	427
--	------------

Afdeling 1. Onderlinge wisselwerking.....	428
---	-----

Afdeling 2. Gelijkenissen of verschillen?.....	429
--	-----

A. Rechtsregelontduiking als vorm van misbruik?.....	429
--	-----

B. Gebruik van een rechtsregel om een andere rechtsregel te ontduiken....	431
---	-----

Hoofdstuk 3.

<i>Fraus omnia corrumpit</i> – verbod van (rechts)misbruik.....	435
--	------------

Afdeling 1. Onderlinge wisselwerking.....	437
---	-----

Afdeling 2. Gelijkenissen of verschillen?.....	443
--	-----

A. Verschillende toepassingsvoorwaarden?.....	443
---	-----

B. Verschillende toepassingsfase?.....	445
--	-----

1. <i>Fraus omnia corrumpit</i> kan toepassing verbod van (rechts)misbruik verhinderen?.....	445
---	-----

2. Verschillende toepassingsfase in ruimere rechtspraak?.....	448
---	-----

C. Rechtsgevolgen?.....	451
-------------------------	-----

1. Feiten staan centraal.....	451
-------------------------------	-----

2. Maatwerk vereist.....	452
--------------------------	-----

D. Rechterlijke beoordelingsvrijheid?.....	453
--	-----

E. Europeesrechtelijke toets.....	454
-----------------------------------	-----

Hoofdstuk 4.

Tussentijds besluit.....	463
---------------------------------	------------

DEEL III.	
VERBOD VAN RECHTSREGELONTDUIKING, <i>FRAUS OMNIA CORRUMPIT</i> EN VERBOD VAN RECHTSMISBRUIK ALS INTERPRETATIEREGELS	465
Hoofdstuk 1.	
Rechterlijke interpretatievrijheid	469
Afdeling 1. Tegenstellingen wijzen op keuze.	479
A. Letter v. doelstelling van de rechtsregel	480
B. Historische doelstelling v. actuele doelstelling van de rechtsregel.	487
C. Abstracte doelstelling v. concrete doelstelling van de rechtsregel.	492
Afdeling 2. Enkele factoren die de keuze van de rechter beïnvloeden	497
A. Bijsturing door algemene rechtsbeginselen.	499
1. Materiële of formele rechtsbron?	503
2. Wettelijke of grondwettelijke waarde?	508
3. Aanvullend of dwingend van aard?	510
B. Impact van de (veronderstelde) doelstelling van het rechtssubject	515
1. Intentioneel element als rechtvaardiging	516
2. Intentioneel element als gevaar	525
Hoofdstuk 2.	
Grenzen aan de rechterlijke interpretatievrijheid	529
Afdeling 1. Uitlegging <i>contra legem</i> ?	531
A. Waarde van de letter van de rechtsregel.	532
B. Waarde van de doelstelling van de rechtsregel	537
C. Uitdrukkelijk geregeld?	540
Afdeling 2. Behoorlijk rechtspreken?	548
A. Algemene beginselen van behoorlijk rechtspreken?	549
B. Uitlegging gericht op gevolgen	551
Hoofdstuk 3.	
Tussentijds besluit.	561
Conclusie.	563
Stellingen	571
<i>Verkorte bibliografie.</i>	<i>577</i>

